

УДК 94(477.8):325.83"1944/49"

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,

кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) vilnickiy@gmail.com

ДО ПИТАННЯ РЕЙДІВ ВІДДІЛІВ УПА ВО-4 «ГОВЕРЛЯ» (1944 – 1949)

У статті на основі невідомих і маловідомих документів і матеріалів розглянуто особливості підготовки та проведення рейдів відділів УПА у ВО-4 «Говерля» (1944 – 1949). Підраховано чисельні показники проведених переходів як територією УРСР, так і за кордон. Доведено, що саме така форма діяльності мала не лише широкий резонанс серед усіх верств населення, дозволяла пропагувати націоналістичні ідеї, проводити бойові акції на неохоплених повстанським рухом територіях, але й дозволяла зберегти відділ під час тотальних блокувань цілих районів.

Ключові слова: рейди, ВО-4 «Говерля», ОУН і УПА.

Літ. 82.

Vasyl ILNYTSKIY,

PhD in History, Associate Professor of Department of Modern History of Ukraine,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) vilnickiy@gmail.com

ON THE ISSUE OF UPA RAIDS VO-4 «GOVERLIA» (1944 – 1949)

On the basis of unknown and little-known documents and materials, the peculiarities of training and the UPA raids in VO-4 «Goverlia» (1944 – 1949). Estimated numerical conversion rates held territory as the USSR and abroad. Proved that this form of activity had not left a wide resonance in all sections of the population, made it possible to promote nationalistic ideas, conduct combat action in unreached areas of rebel movement, but also allowed to preserve of total department during the blocking of entire regions.

Key words: raids, VO 4 «Hoverlia», OUN and UPA.

Ref. 82.

Васи́лий ИЛЬНИЦКИЙ,

кандидат исторических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории Украины
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко
(Ukraine, Drohobych) vilnickiy@gmail.com

К ВОПРОСУ РЕЙДОВ ОТДЕЛОВ УПА ВО-4 «ГОВЕРЛЯ» (1944 – 1949)

В статье на основе неизвестных и малоизвестных документов и материалов рассмотрены особенности подготовки и проведения рейдов отделов УПА в ВО-4 «Говерля» (1944 – 1949). Подсчитано численные показатели проведенных переходов как по территории УССР, так и за границу. Доказано, что именно такая форма деятельности имела не только широкий резонанс среди всех слоев населения, позволяла пропагандировать националистические идеи, проводить боевые акции на неохваченных повстанческим движением территориях, но и позволяла сохранить отдел при тотальных блокировках целых районов.

Ключевые слова: рейды, ВО-4 «Говерля», ОУН и УПА.

Лит. 82.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення історії українського визвольного руху середини ХХ ст. продовжує зростати насамперед через полярність його сприйняття різни-

Гльницький В. До питання рейдів відділів УПА ВО-4 «Говерля»...

ми категоріями населення. Це стало ще відчутнішим з огляду на події, які розгорнулися на Сході України, коли націотворчій концепції розбудови держави протиставляється цілком протилежна – тоталітарна, імперська, а тематика ОУН і УПА стала об'єктом чергової фальсифікації в сучасній російській пропаганді.

Аналіз досліджень. Серед багаточисельних праць у нашому дослідженні використано ґрунтовну роботу провідного дослідника українського-визвольного руху В. В'ятровича, присвячену одному із напрямків діяльності повстанців у Карпатському краї ОУН – рейдам [1]. Проблему організації та безпосередньої реалізації рейдових переходів висвітлено у низці узагальнюючих досліджень А. Кентія [22], Ю. Киричука [23], А. Русначенка [36]. Вперше цілісно розглянув питання рейдів Л. Шанковський [42; 43; 44]. Власні спогади про закордонний рейд виклав П. Потічний [34]. Крім цього, окремі аспекти рейдової діяльності відображені у працях Р. Забілого [21], В. Манзуренка [32] та В. Криськіва [24]. Однак питання організації, реалізації та чисельності здійснених рейдів у Карпатському краї загалом вивчене недостатньо.

Мета дослідження – розкрити особливості організації, проведення та чисельність рейдів, здійснених відділами ВО-4 «Говерля» (1944 – 1949).

Виклад основного матеріалу. Однією із складових концепцій національної революції ОУН є зовнішньополітична діяльність, яка у роки Другої світової війни кардинально змінилася – від орієнтації на одну чи групу великих держав до створення Антибільшовицького блоку народів і залучення до боротьби усіх поневолених народів. При цьому намагалися довести, що перемога над більшовизмом можлива лише спільними зусиллями усіх народів (використовуючи паралельно бойову та пропагандистську форму). Тобто, українські націоналісти розглядали боротьбу українського народу як складову загальноєвропейського антитоталітарного Руху опору. У роки війни, реалізуючи концепцію національно-визвольної боротьби, вдалося залучити до неї народи Кавказу та Середньої Азії, створивши національні відділи УПА. Водночас поява українських повстанців на теренах сусідніх держав (Польщі, Чехословаччини, Румунії) ставала яскравим виявом можливості опору радянській адміністрації, спростовувала цілу низку міфів, поширених більшовицькою пропагандою. Так, наочний приклад носіїв ідей українського націоналізму ставав найкращою агітацією для населення сусідніх держав.

З метою реалізації концепції національно-визвольної революції почали застосовувати рейди. За визначенням Л. Шанковського рейди – це швидкі марші відділів УПА по територіях, не охоплених повстанським рухом (на ОСУЗ і СУЗ та за кордон: Білорусь, Польщу, Словаччину, Румунію), а також по територіях, охоплених повстанським рухом, із спеціальними завданнями: пропаганда, саботаж, агентат, засідки, наскоки, диверсії тощо [43, 657]. Саме через це рейд став найбільш ефективним методом, який давав змогу виконувати водночас бойові і пропагандистські завдання на території, де цього найменше очікував супротивник [40, 103]. В інструкції ч. №6/45 (червень 1945 р.) в. о. політвиховника ВО-4 «Говерля» «Олега» говорилося: «Бойово-пропагандивний рейд – це найактивніший і найбільш доцільний метод боротьби відділів УПА з ненависним большевицьким окупантом» [16, 146]. Партизансько-повстанська війна («мала війна») – це оперативно-тактичне маневрування у ворожому запіллі і знищення як мінімум всяких засобів, як максимум – окупантських живих і матеріальних сил.

Самі повстанці визначали мету рейдів – підтримати народний дух, створювати атмосферу непевності та страху у лавах супротивника, здобувати військово-матеріальні засоби, проводити бої з ворогом. Рейдуючі відділи УПА, окрім постійного спілкування із місцевим населенням, зустрічей, мітингів, поширювали ідеї визвольної боротьби, закликали ставати до лав українського визвольного руху, водночас захищати населення від репресій.

У своїй праці Л. Шанковський визнає, що «рейди належали до категорії зачіпно-офензивних акцій УПА. Їх тактична перевага полягала у використанні руху, цього найважливішого елементу партизанської війни. Постійний швидкий рух створював моменти несподіванки й заскочення. Рейдуючі відділи появлялись, звичайно, там, де їх найменше чекали. ... Завданням рейдуючих частин була, головню, пропаганда ідеї українського визвольного-революційного руху, поширювання протирежимних настроїв серед широких мас населення, створювання передумов для активізації революційних сил на даних теренах. Рейди на землі сусідніх народів були також важливим засобом зміцнення дружби між українським і сусідніми народами. (...) майже завжди рейдуючі відділи повинні були уникати боїв з ворожими відділами і вступали в бої тільки у випадку крайньої необхідності» [43, 657–658].

Оскільки перед відділами, які йшли в рейд, ставили серйозні завдання, кожен рейд ретельно готувався, відбиралися бійці з найкращими моральними, діловими та інтелектуальними здібностями. Усі учасники рейду отримували найкраще обмундирування, озброєння. Відтак з ними відбувався вишкіл, при цьому однаково бойовий і політичний (вивчалася внутрішньополітична та міжнародна ситуація, засвоювали програмну мету діяльності ОУН і УПА, методіку пропагандистської роботи з групами населення, яке мало певний суб'єктивізм через попередню донесену радянську пропаганду). Паралельно розроблявся пропагандистсько-роз'яснювальний матеріал (мовою, якою спілкувалося місцеве населення, де рейдував відділ). Для реалізації основних пропагандистських завдань під час рейдів використовували: а) збори; б) свята-концерти; в) поширення друкованої пропаганди; г) індивідуальні гутірки (бесіди) [41, 2зв.]. По населених пунктах, окрім проведення мітингів, бесід, товариських зустрічей, поширювали масив пропагандистських листівок. До речі, інколи навіть друковану пропаганду відправляли поштою у різноманітні державні установи, відомим державним, політичним, культурним діячам тих держав. У місцевого населення лише брали поштові адреси важливих об'єктів [37, 269]. Водночас кожний повстанець був зобов'язаний вести пропаганду, а якщо він не мав відповідної підготовки для розмов на політичні теми, то повинен був розказувати про свої бойові пригоди і про життя УПА. При цьому в розмовах треба було вказувати на бажання співробітничати з демократичною Росією [37, 269]. У відповідних інструкціях «Короткі вказівки для тих, що йдуть в рейд на Словаччину» рекомендувалося, щоб нейтралізувати спроби адміністрації інших держав знищити українських повстанців, необхідно було відразу після переходу кордону розгорнути масову роз'яснювальну роботу за допомогою листівок, кореспонденції, мітингів, індивідуальних бесід, написаних у публічних місцях, гасел тощо. У документі застерігалося: «Не вільно під ніякою умовою нападати на міліцію, військо, магазини і т. д. Не вільно ліквідувати ніяких «типів». Навіть більшовицьких емісарів не ліквідувати...» [38, 146]. При цьому наголошувалося, щоб рейдуючі відділи, не нав'язуючи зачіпних боїв, все ж ніколи не повинні були панічно втікати, пам'ятаючи, що репрезентують всю повстанську армію [38, 146]. Водночас інший дослідник пропагандистської діяльності ОУН і УПА С. Ткаченко вказує на наступні завдання пропагандистських рейдів: 1) популяризація українського визвольного руху; 2) створення антиурядових настроїв серед широких мас населення; 3) створення умов для активізації повстанських сил. Уже згаданий нами В. В'ятрович після аналізу ідеологічних матеріалів рейдуючих відділів стверджував, що їхніми основними пропагандистськими завданнями були: спростування наклепів, інсинуацій довкола українського національно-визвольного руху; викриття імперського спрямування політики Радянського Союзу; з'ясування реальної небезпеки для чеського і словацького народів з боку радянського імперіалізму; закладання основ спільної боротьби народів Центральної та Східної Європи проти сталінізму [1, 53]. Водночас проведення рейдів наштовхувалося на

Гльницький В. До питання рейдів відділів УПА ВО-4 «Говерля»...

низку складностей: відірваність від рідних теренів, незнання місцевості, відсутність продовольчої бази, розвідки тощо. Рейди у 1944 р. здійснювалися сотнями, а в 1945 р. – чотами.

Самі підпільники виділяли такі види рейдів відділів УПА: 1) поворотні, 2) рейди внутрішні з окресленими завданнями в нових умовах; 3) бойово-пропагандистські; 4) закордонні [30, 64]. Найбільший фахівець у дослідженні рейдів В. В'ятрович виділяє 2 типи рейдів: 1) бойові (мета посягти тривогу серед ворога, внести нервову напруженість, послабити його не тільки фізично (знищення солдатів і техніки), але й морально); 2) пропагандистський (націлений на підсилення авторитету повстанців у цивільного населення через поширення ідей визвольного руху). Проте досить часто під час рейдів відділи УПА поєднували бойові та пропагандистські завдання. До речі, на нашу думку рейди, які відбувалися на теренах УРСР, за своїм типом в основному були бойовими (хоча паралельно виконували і пропагандистські завдання), натомість рейди на терени сусідніх держав – пропагандистські (бойові операції проводили в умовах крайньої необхідності). За територіальним спрямуванням рейди можна поділити на внутрішні (на території УРСР) і зовнішні (закордонні). При цьому внутрішні здебільшого спрямовувалися на неохоплені (східні області УРСР) або найменше охоплені повстанським рухом терени (Закарпаття, Буковина) для демонстрації наявності бойових відділів, проведення важливих бойових акцій.

На жаль, на сьогодні ми не маємо повної інформації про всі рейди, які були проведені на терені ВО-4 «Говерля». За нашими підрахунками відділи ВО-4 «Говерля» здійснили близько 70 рейдів (різних за масштабами, чисельністю учасників, протяжністю тощо). З них понад 50 у межах УРСР та близько 20 рейдів і переходів за межі УРСР. Використовуючи згадану вище класифікацію, можемо їх так умовно класифікувати: 1) **бойові**: першим великим рейдом УПА у ВО-4 «Говерля» вважаємо перехід куреня «Скажених» (липень 1944 р. бій з німцями на горі Лопата) під команду В. Андрусяка-«Грегота» (травень – листопад 1944 р.) (взяли участь 3 сотні з Чорного лісу) на Дрогобиччину для підсилення слабких місцевих відділів [30, 66–67]; у жовтні 1944 р. на терен Калуської округи рейдував відділ «Чорні чорти» (командир «Гамалія»), де провів декілька успішних боїв з НКВС, відтак здійснив напад на райцентр Войнилів (22.10.1944 р.) [16, 125]; сотня «Чорні чорти» ім. Гамалії (командир «Піріг») здійснила рейд (листопад – грудень 1944 р.) у райони Стрий – Миколаїв Дрогобицької області, де провела ряд боїв з НКВС [29, 66]; шеститижневий рейд сотні «Стріла» (командир П. Мельник-«Хмара») з Чорного лісу на Гуцульщину і назад (пройшли 12 районів і провели 2 великі бої) (грудень 1944 – січень 1945) [33, 100]; найбільшим рейдом відділів УПА на терені ВО-4 і ВО-5 був рейд загону «Лемківщина» під команду В. Мізерного-«Рена» (24.09. – 28.11.1944) (загін склався із 10 сотень УПА та окремих чот, у вересні 1944 р. перейшов рейдом з Лемківщини у Дрогобицьку та Станіславську області. В ході рейду сотні цього загону здійснили напад на райцентри Перегінське (19.10.1944) і Сколе (7.10.1944), провели великий бій біля с. Сторона Дрогобицького р-ну (16.11.1944 р.) і повернулися на Лемківщину) [30, 67–71]; рейд куреня «Дзвони» в січні 1946 р. з ТВ-22 в ТВ-23 [14, 244]; рейд відділів «Журавлі» і «Опришки», командир «Довбуш» (5 – 12 липня 1946 р.) [35, 160; 26, 448–449] та ін.; 2) **пропагандистські**: рейд сотні «Східняки», командир «Омелюсік» – «Темра» (1.09. – 15.10.1944 р.), по районах Самбір – Стрий – Калуш – Рогатин [30, 66–67, 73]; рейд СШ «Олені», командир «Ярема» (Остап Линда), зі Славського району в Чорний ліс (10.1944 р.) [30, 77] та ін.

Водночас можемо виділити основні територіальні спрямування рейдів (в межах УРСР та закордон). Пишучи про внутрішні рейди, варто виокремити переходи відділів УПА ВО-4 «Говерля» на **Тернопільщину**. За виявленими нами фактами, мали місце 8 рейдів з території Карпатського краю ОУН на Тернопільщину. Зокрема, курінь «Дзвони» (коман-

дир «Хмара») здійснив рейд на Тернопільщину у квітні 1945 р. (тривав три тижні) [17, 109]; у серпні 1945 р. курінь «Смертоносці» (командир «Чорний») рейдував з ТВ-22 в район Коропець Тернопільської області [25, 200–202]; у липні 1946 р. сотня «Звірі» з ТВ-22 зробила рейд по районах Підгайці – Рогатин – Більшівці (провела 8 мітингів з населенням); відділ (106 бійців) колишньої сотні П. Миколенка-«Байди» у січні 1945 р. пройшов рейдом з Дрогобицької області у Тернопільську, де з них створили спецвідділ для бойових дій на Сході України [44, 210; 27, 222–223, 228]. У березні 1945 р. В. Чав'як-«Чорнота» зі своєю сотнею рейдував у складі куреня «Хмари» Тернопільщиною. У с. Зидорів Підгаєцького р-ну чота «Кір» знищила винищувальний батальйон і захопила старшого лейтенанта МДБ, якого розстріляли [9, 60зв.–61].

Окремим напрямком внутрішніх рейдів відділів ВО-4 «Говерля» стало Закарпаття. Ми зафіксували близько 20 рейдів на Закарпаття. Для цього навіть було розроблено спеціальний план «Південь». Перший задокументований рейд на Закарпаття здійснив відділ (чисельністю близько чотири) «Трикутник смерті» (з Гуцульщини), командир «Орел», політвиховник «Говерля» (10 – 18.11.1944 р.) [17, 1822]; далі сотні «Бурлаки» і «Бурого» рейдували із Закарпаття на Закарпаття (9.04 – 14.04.1945 р.) [30, 157–158, 163]; відділ «Журавлі» рейдував з ТВ-23 на Закарпаття (5.07 – 10.07.1945) [35, 150, 160–161]; відділ «Журавлі» (чисельністю 82 бійці) під командуванням «Грізного» 6 вересня 1945 р. вирушив у бойово-пропагандивний рейд на Закарпаття [18, 135–136]; відділ «Риси», командир «Гонта», в ході рейду з ТВ-23 на Закарпаття (6.09 – 4.10.1945) відвідав 14 сіл [35, 143–144, 177]; курінь «Дзвони», командир «Хмара», у жовтні 1945 р. перейшов на Закарпаття (у складі 2 сотень з 1.10. – 14.10.1945) [15, 233–233зв.; 18, 132–133]; курінь «Скажених» навесні 1945 р. пішов у рейд на терен ТВ-24 і звідти в Польщу, далі на Словаччину, повертаючись із Польщі (06 – 21.11.1945 р.), пройшов по Закарпатті, відвідавши 10 сіл, де провів мітинги (присутні 2 000 осіб) та 6 боїв і сутичок [29, 66; 14, 235зв.; 15, 234]. Загалом восени 1945 р. впродовж 3 місяців різні відділи УПА рейдували по Закарпатті і відвідали понад 30 сіл, провели 17 більших і менших боїв з НКВС [13, 204; 33, 163]; відділи 86 (5 – 10.07.1946 р.) та 88 (5 – 12.07.1946 р.) рейдували на Закарпаття [28, 130–131]; рейд на Закарпаття відділу УПА (14.10 – 31.10.1946 р.) [26, 427; 12, 458]. Відзначимо, що після фактичної ліквідації відділів УПА у 1947 – 1948 рр. на Закарпаття почали рейдувати боївки ОУН та підвідділи УПА зі Станіславської і Дрогобицької областей, при цьому здійснюючи акції у прикордонних селах Закарпатської області.

Курінь «Холоднярці» з ВО-2 «Буг» трьома окремими підвідділами пройшов рейдом через ТВ-24 «Маківка» на Закарпаття (з 9.04 – 25.05.1945) [31, 30, 285; 44, 210; 15, 232зв.]. На Закарпаття рейдував підвідділ «Холоднярці І» ВО «Буг», командир «Град», у 05.1945 р. Тоді ж рейдували з ВО-2 «Буг» на Закарпаття через Дрогобицьку область підвідділи «Холоднярці ІІ» і «Холоднярці ІІІ», командири «Глухий» і «Волоцюга» [31, 225–226]. Курінь рейдував два тижні по Великоберезнянській і Воловецькій округах, влаштовуючи мітинги для населення, розкриваючи справжню суть возз'єднання Карпатської України з УРСР. Після успішного рейду курінь «Холоднярці» повернувся через Скільщину, Стрийщину, Жидачівщину на Городеччину в Янівські Ліси [43, 607; 15, 232 зв.].

Впродовж 1944 – 1945 рр. інтенсивно відбувалися рейди відділів УПА і на терени **Чернівецької** області, де повстанський рух мав слабкі позиції. Зокрема, щонайменше мали місце 6 рейдів. Серед них рейд (20.10 – 10.11.1945 р.) сотні «Сурма», командир Юрій Долішняк-«Білий», яка у жовтні 1945 р. здійснила збройний напад на с. Мигове Вишнівського р-ну, де вдалося захопити 3 осіб [8, 112–114; 29, 252–254]; Буковинський курінь, командир поручник Н. Данилюк-«Перебийніс», провів рейд (10.11 – 20.12.1944 р.) по Буко-

Гльницький В. До питання рейдів відділів УПА ВО-4 «Говерля»...

вині [29, 251]; відділ «Трембіта» з ТВ-21 «Гуцульщина» (22 – 27.12.1944 р.) рейдував на Буковину, командир поручник «Лісовий» зробив рейд по Буковині [16, 124; 29, 251]; курінь «Чортківський» з ВО-3 «Лисоня», командир Петро Хамчук-«Бистрий» перебував на Буковині (27 – 29.11.1944) [30, 76–77; 29, 251]; Буковинський спецвідділ «Авангард», командир «Павленко» (Козьменко) провів рейд у Бесарабію (23.12.1944 р. – 3.01.1945 р.) [29, 251]; у липні 1947 р. підвідділ М. Юрцуняк-«Юрка» пішов рейдом Чернівецькою областю, який тривав до травня – червня 1948 р. (у Вижницькому, Путилівському, Вашковецькому р-нах). Після прибуття на територію Чернівецької області сотенний «Юрко» з'явився до провідника Вижницького надрайонного проводу ОУН і пояснив, що група прийшла для переходу по Вижницькому і Путилівському районах з метою показу, що УПА існує, а також провести збройні напади на ВБ, розбити їх і провести інші антирадянські акції на території [5, 277–278; 4, 139].

Рейдам за кордон приділялося найбільше значення. Саме тому їхня підготовка доручалася винятково професійним і досвідченим вишкільникам. Наприклад, рейд у **Чехословаччину** особисто готував командир ТВ-24 «Маківка» Дмитро Вітовський-«Андрієнко» і сам його очолив. До рейду залучили із ТВ-24 сотню «Булаву» (командир Володимир Гошка-«Мирон»), з ТВ-22 «Чорний ліс» – курінь «Підкарпатський» (командир Павло Вацик-«Прут»), до складу якого входили сотні «Змії» (Микола Корж-«Сокіл»), «Заведії» («Буря»). Підготовка до рейду розпочалася на Самбірщині, включала проходження спеціального місячного вишколу, де особливий акцент ставився на політвиховних заняттях, щоб підготувати не тільки військовика, але й пропагандиста [25, 49; 17, 193, 193 зв., 194, 194 зв., 195, 195 зв., 196; 11, 369–370]. Після закінчення рейду по Чехословаччині командир ТВ-24 «Андрієнко» зі своїм штабом і чотою ВПЖ через Закарпаття повернувся на Стрийщину на місце постою (у штабі тоді рейдували політвиховник ТВ-24 Г. Дулин-«Крук», Міршук-«Клименко», Баран-«Смок», італієць Гранді та інші) [39, 177–178]. Перебіг наступного рейду і його результати досить добре передає «Звіт із пропагандистського рейду на Словаччину, проведеного відділом 96 у часі від 6.04. до 22.04.1946 р.»: «Ціль рейду: продемонструвати нашу збройну боротьбу проти більшовицьких імперіалістів та розпропагувати нашу політичну постановку, ідею, кличі, факти гноблення більшовиками всіх народів, зміст, факти і розміри боротьби українського і других народів. Пригодовування розпочалися одразу ж після отримання наказу, із стрільцями відбувалися навчання «Короткі вказівки для тих, що йдуть в рейд на Словаччину». Крім цього відбувалися гутірки на теми: «Поведінки серед чужого населення», «Що говорити словакам?», «Дотичні вказівки відносно рейду на Словаччину». Щоб відділ виглядав репрезентативніше, зорганізовано кілька мундирів, зроблено кілька пар взуття, а понижені уніформи і взуття приведено до порядку. Закуплено певну кількість мила, шіток, пасти до взуття та інше. Дня 4.04.46 к-р М. і пвх В. перевели відправу із к-рами і політвиховниками всіх відділів, які мали йти у рейд на Словаччину, на якій подано точні вказівки, усталено маршові траси, клички, умовні знаки та місце стрічі. До відділу надіслали літературу. ... На шляху зустрічали осіб, яким роздавали літературу і проводили гутірки. Одна із словачок подарувала 100 корон, а при тому сказала: «майте на амуніцію» [19, 57–59].

Хоча й наступні форми переходів до рейдів можна віднести з натяжкою, проте маємо згадати і про кур'єрські переходи через Чехословаччину в наступні роки. Так, влітку 1947 р. з терену Станіславської області пішла в рейд група УПА у складі 10 осіб (командири І. Белейович-«Дзвінчук», В. Чав'як-«Чорнота» та їх охорона). На жаль, для групи доля склалася трагічно. Командири у Чехословаччині потрапили в полон, бійці загинули, зуміли пробитись тільки двоє стрільців. Ще у вересні 1949 р. група УПА з терену ТВ-24

«Маківка» у складі 10 осіб під командою С. Стебельського-«Хріна» відійшла на захід. Ця група щасливо прибула до Німеччини. Правда, дорогою в листопаді 1949 р. загинув к-р УПА С. Стебельський-«Хрін».

Окремого розгляду заслуговують рейди відділів УПА в **Польщу** впродовж 1944 – 1947 рр. Нами виявлено понад 10 таких переходів. Так, у липні 1944 р. на Перемищину рейдом прибули зі Станиславівщини сотні УПА (командир «Черник», «Хома»). Попри їхнє доволі коротке перебування, час був насичений подіями [2, 54]. Сотня «Сурма» (Ударник-3), командир «Бурій», 9.01.1945 р. перейшла з ВО-5 «Маківка» на Закерзоння і там перебувала до 1947 р., відтак на чолі з командиром «Біром» повернулася на терен ТВ-24 [30, 156]. 26 червня 1945 р. був рейд до Польщі підвідділів 482, к-р В. Гробельський-«Бродич-2», і 483, командир «Шугай-2» (сотня «Вовки»), без дозволу командування УПА, де з них 16 серпня 1945 р. створили сотню «Вовки», командир «Кармелюк», і вони 26 серпня 1945 р. обидва пішли у рейд на Словаччину, перейшли кордон і провели збори в 5 словацьких селах, а 10 вересня 1945 р. повернулися в Польщу. 21 жовтня 1945 р. обидва підвідділи УПА брали участь у нападі на м. Бірча (Польща) разом із куренем «Підкарпатський» (командир «Прут»). Сотня «Вовки» вирушила в рейд останньою, однак не змогла зв'язатись з керівництвом рейду і тому повернула назад [18, 142–143; 30, 453]. Подібна доля спіткала інший відділ ТВ-24. З 11 на 12 грудня 1945 р. СКВ командира В. Ступки-«Тараска» без дозволу чисельністю до 50 осіб перейшов на терен Польщі, де його трансформували в чоту УПА і прилучили до відділу «Мирона» [30, 237]. 30 грудня 1945 р. курінь «Дзвони» ТВ-22 відійшов з Чорного лісу в рейд за лінію Керзона через т.зв. «велику блокаду», а вже на початку 1946 р. курінь був змушений повернутися назад [30, 55].

Відділи УПА з ТВ-24 «Маківка», які перебували на терені Закерзоння (Польща), мали статус гостюючих відділів УПА (про що писалося у документах ВО 6 «Сян»), тобто перебували там тимчасово. І саме вони впродовж 6 – 19.04.1946 р. здійснили другий успішний рейд по Словаччині, зокрема відділ 92 «Булава», командир «Мирон», політвиховник відділу «Олег», та відділ 93 «Вовки», командир «Кармелюк». Характерно, що багато стрільців з цих відділів УПА брали участь в 1 рейді до Словаччини у 1945 р. [30, 592–613]. Крім цих відділів УПА у рейді ще взяв участь місцевий відділ 96 «Ударник» [30, 613]. За даними ВВ МВС Дрогобицької області, у квітні – липні 1946 р. на терен Дрогобицької області з Польщі перейшло до 250 повстанців та підпільників, в т.ч. сотні «Мирона» (до 80 осіб), в червні 1946 р. і сотня «Кармелюка» (до 80 осіб) в липні 1946 р. [20, 66]. Пізніше сотня «Булава», командир «Орленко», повернулася назад до Польщі.

Відділ 92 «Булава», командир – старший булавний «Орленко», влітку 1946 р. здійснив рейд у Польщу (чисельність 65 бійців), де провів низку успішних боїв і 12.05.1947 р. повернувся назад в УРСР та діяв до весни 1948 р. [28, 213–214]. 16 червня 1946 р. відділи 92 і 93 вернули назад в ТВ-24, де відділ 93 розформували, а відділ 92 в серпні 1946 р. повернувся до Польщі. У 1947 р. у зв'язку з проведенням операції «Вісла» і завершення виселення українців із Закерзоння відділи УПА змушені були покинути цю територію. Відповідно кілька відділів перейшли на захід у Німеччину, а сотні «Біра», «Стаха», «Хріна» та рештки інших підрозділів групами перейшли на терен Дрогобицької області. Найбільша група – 120 бійців 30 червня 1947 р. прорвалися на Дрогобищину, де рейдувала до серпня 1947 р. аж до об'єднання з місцевими підрозділами. Впродовж 1947 – 1948 рр. за підрахунками чекістів із території Польщі перейшло 11 груп, у яких перебували 366 бійців.

Мали місце і переходи на територію **Румунії** (виявлено 3 факти). Так, у своїх зізнаннях П. Мельник говорив, що 1945 р. на територію Румунії переходив відділ Ю. Матвіїва-«Недобитого», відтак у 1946 р. «Недобитий» відправив туди своїх охоронців «Твердого» і

Гльницький В. До питання рейдів відділів УПА ВО-4 «Говерля»...

«Вільху» [6, 290]. Крім того, у 1948 р. Н. Данилюк-«Перебийніс» переходив на територію Румунії [6, 291]. Однак за браком місця зупинимося на останньому, на нашу думку, знаковому як з огляду на час, так і масштаби проведення. Провідник Коломийського окружного проводу ОУН дав завдання Н. Данилюку-«Перебийносу» піти в Румунію, провести розвідку, встановити контакти з місцевим населенням, знайти довірених людей для зв'язку із закордоном. Отримане завдання «Перебийніс», П. Мельник-«Хмара» і «Сибіряк» виконали, перейшовши в Румунію у липні 1948 р. та одразу повернувшись через гору Капилаш на територію Станіславської області. Уже навесні 1949 р. командир ТВ-21 «Гуцульщина» Петро Мельник-«Хмара», отримав завдання від провідника Карпатського крайового проводу ОУН – С. Слободяна-«Єфрема» підготувати необхідну кількість людей, спорядити їх всім необхідним і взяти перекладачем «Перебийноса», після перейти на територію Румунії, де розкидати пропагандистські листівки, активізувати місцевих націоналістів, встановити зв'язок із підпільниками «Залізної гвардії», а також завербувати утримувачів пунктів зв'язку для відправлення кур'єрів через Румунію у Югославію [10, 214; 3, 243]. Виконуючи завдання «Єфрема», «Хмара» конспіративно підготував групу, віддрукував приблизно три мішки листівок румунською мовою з націоналістичними закличками від українського підпілля до румунських селян, солдатів і офіцерів. Після цього вказана група повстанців під командуванням «Хмари» 22 червня 1949 р. відбула у рейд. Маршрут пролягав через села Космач–Кривопілля – гору Піп Іван Чорногірський [10, 215; 6, 286]. У ніч з 23 на 24 червня 1949 р. група «Хмари» у складі 14 осіб перейшла держаний кордон на територію Румунії, де вдалося відвідати села: Луги, Поляни, Кривий, Руский, Люсрдина, Розалія, Красне, Євут, Вішан-Нижній і Васер. У цих селах Н. Данилюк-«Перебийніс» проводив мітинги з румунським населенням, поширював листівки, при цьому все робилося румунською мовою. На території Румунії відділ перебував впродовж 17 днів, після чого знову перейшли кордон і прибув у Станіславську область [6, 284; 7, 88–89]. Населення добре приймало і надавало допомогу продуктами харчування [6, 287, 289; 3, 243–244]. Поверталася група «Хмари» попередньою дорогою до гори «Вертепа» (територія Закарпатської області), де мала намір перейти державний кордон. На горі «Вертепа» групу «Хмари» обстріляли прикордонники, далі вони направилися на гору «Грегіт» під Буковину з метою перетнути державний кордон.

Висновки. Отже, попри усі складнощі український визвольний рух зумів спростувати міфи, витворені радянською ідеологічно-пропагандистською машиною, донести до населення сусідніх держав необхідність, а головне можливість серйозного супротиву радянській карально-репресивній системі, а багаторічна діяльність націоналістичного підпілля стала яскравим цьому підтвердженням. Саме рейдова діяльність українських націоналістів, на нашу думку, стала одним із чинників, який активізував розгортання Руху опору радянській тоталітарній системі у країнах Центрально-Східної Європи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. В'ятрович В. Рейди УПА теренами Чехословаччини / Володимир В'ятрович. – Торонто–Львів : Видавництво Літопису УПА, 2001. – 204 с.
2. Галаса В. Наше життя і боротьба. Спогади / Василь Галаса. – Львів : Видавництво «Мс», 2005. – 270 с.
3. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 8. – Т. 3.
4. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 14. – Т. 2.
5. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 15.
6. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 108 (1954). – Спр. 2. – Т. 1.
7. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 108 (1954). – Спр. 2. – Т. 3.

8. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 19 (1959). – Спр. 16.
9. ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67448. – Т. 2.
10. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 47.
11. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 50.
12. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 10.
13. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 24.
14. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 25.
15. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 31.
16. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 62.
17. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 66.
18. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 398. – Т. 1.
19. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 398. – Т. 4.
20. Державний архів Львівської області (дало – ДАЛО). – Ф. 5001. – Оп. 7. – Спр. 221.
21. Забілий Р. Підготовка та забезпечення маршів і постів рейдувочи відділів УПА / Рус-лан Забілий // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів : Видавництво «Мс», 2006. – Збірник 6. – С. 170–183.
22. Кентій А. Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні (1946 – 1956 рр.). – Київ : Інститут історії України НАН України, 1999. – 111 с.
23. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття : ідеологія та практика. – Львів: Добра справа, 2003. – 464 с.
24. Криський В. Рейд УПА-Захід / В. Криський. – Стрий, 2004. – 103 с.
25. Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 3 : Чорний ліс: видання команди Станиславівського тактичного відтинка УПА 1947 – 1948 роки. Передрук підпільного журналу УПА (1947 – 1948) / [відп.ред. Є. Штендера, співред. П. Потічний]. – Торонто : Видавництво «Літопис УПА», 1978. – Кн. 1. – 272 с.
26. Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 9 : Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали / [ред.-кол. Євген Штендера, Петро Потічний]. – Торонто : Видавництво «Літопис УПА», 1982. – Кн. 2 : 1946 – 1948. – 520 с.
27. Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 15 : Спогади командира відділу особливого призначення «УПА – Схід» / [відп.ред. Є. Штендера, співред. П. Й. Потічний]. – Торонто : Видавництво «Літопис УПА», 1987. – 270 с.
28. Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 18 : Група УПА «Говерля». Документи, звіти та офіційні публікації / [упоряд. Петро Содоль]. – Торонто : Видавництво «Літопис УПА», 1990. – Кн. 1. – 328 с.
29. Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19 : Група УПА «Говерля». Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру / [упоряд. Петро Содоль]. – Торонто – Львів : Видавництво «Літопис УПА», 1992. – Кн. 2. – 360 с.
30. Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 33 : Тактичний відтинок УПА 26-ий «Лемко» : Лемківщина і Перемищина (Документи і матеріали) / [ред.-кол. Петро Потічний, Іван Лико]. – Торонто ; Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2001. – 900 с.
31. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 12 : Воєнна округа УПА «Буг» : Документи і матеріали. 1943 – 1952 / [упоряд. Володимир Мороз, Олександр Вовк]. – К. ; Торонто : [б.в.], 2009. – Кн. 1. – 800 с.
32. Манзуренко В. Рейд УПА в Румунію 1949 р. / В. Манзуренко, В. Гуменюк. – Львів-Рівне : Бібліотека журналу «Однострій», 2007. – 56 с.
33. Мельник Петро сотник УПА П. Хмара. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного Лісу (1943 – 1945). Перша частина / [упор. Степан Лесів, Ярослав Коретчук]. – Калуш : Видавництво «Карпатський акцент», 2014. – 272 с.
34. Потічний П. Пропагандивний рейд УПА в західну Європу / Петро Потічний. – Торонто ; Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2014. – Кн. 27. – 160 с. (Літопис УПА. Серія «Події і люди»).
35. Ремесло повстанця. Збірник праць підполковника УПА Степана Фрасуляка-«Хмеля» / [ред. і упоряд. Р. Забілий]. – Львів : Центр досліджень визвольного руху, 2007. – 424 с.

Гльницький В. До питання рейдів відділів УПА ВО-4 «Говерля»...

36. Русначенко А. Народ збурений : Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-х роках. – Київ: Університетське видавництво «Пульсари», 2002. – 519 с.
37. Ткаченко С. Повстанческая армия : (тактика борьбы) / Сергей Ткаченко ; [под общ. ред. А. Е. Тараса] / Минск : Харвест ; М. : АСТ, 2000. – 512 с. – («Коммандос»).
38. УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – [Б.м.] : Видання Закордонних частин ОУН, 1957. – Ч. 1. – 452 с. – (Серія «Бібліотека українського підпільника» Ч. 6).
39. Федорівський С. Нотатки повстанця / Степан Федорівський. – Нью-Йорк : Прометей, 1962. – 207 с.
40. Хмель С. Ф. Українська партизанка / Степан Фрасуляк Хмель. – [Б.м.] : Видання Закордонних частин ОУН, 1959. – 274 с.
41. Центральний державний історичний архів України у м. Львів (далі – ЦДІА України у м. Львів). – Ф. Р-9. – Оп.1. – Спр. 3.
42. Шанковський Л. Великий рейд УПА 1947 – 1948. За історичну оцінку Акту 30 червня 1941 р. / Лев Шанковський // Альманах «Гомін України». – Торонто : [б.в.], 2001 – С. 47–63.
43. Шанковський Л. Українська Повстанча Армія / Лев Шанковський // Історія українського війська (1917 – 1995) [упоряд. Ярослав Дашкевич]. – Львів : Видавництво «Світ», 1996. – С. 482–695.
44. Шанковський Л. УПА на Стрийщині / Л. Шанковський // Стрийщина. Історико-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долинщини, Рожнітивщини, Журавенщини, Жидачівщини і Миколаївщини. – Нью-Йорк ; Торонто ; Париж ; Сідней, 1990. – Т. 1. – С. 193–218.

REFERENCES

1. V'yatrovy`ch V. Rejdy` UPA terenamy` Chexoslovachchy`ny` / Volody`myr V'yatrovy`ch. – Toronto–L`viv : Vy`davny`cztvo Litopy`su UPA, 2001. – 204 s.
2. Galasa V. Nashe zhy`ttya i borot`ba. Spogady` / Vasy`l Galasa. – L`viv : Vy`davny`cztvo «Ms», 2005. – 270 s.
3. Galuzevy`j derzhavny`j arxiv Sluzhby` bezpeky` Ukrayiny` (dali – GDA SBU). – F. 2-N. – Op. 99 (1954). – Spr. 8. – T. 3.
4. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 99 (1954). – Spr. 14. – T. 2.
5. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 99 (1954). – Spr. 15.
6. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 108 (1954). – Spr. 2. – T. 1.
7. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 108 (1954). – Spr. 2. – T. 3.
8. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 19 (1959). – Spr. 16.
9. GDA SBU. – F. 5. – Spr. 67448. – T. 2.
10. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 47.
11. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 50.
12. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 376. – T. 10.
13. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 376. – T. 24.
14. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 376. – T. 25.
15. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 376. – T. 31.
16. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 376. – T. 62.
17. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 376. – T. 66.
18. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 398. – T. 1.
19. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 398. – T. 4.
20. Derzhavny`j arxiv L`vivs`koyi oblasti (dalo – DALO). – F. 5001. – Op. 7. – Spr. 221.
21. Zabily`j R. Pidgotovka ta zabezpechennya marshiv i postoyiv rejduyuchy` viddiliv UPA / Ruslan Zabily`j // Ukrayins`ky`j zvol`ny`j rux / Centr doslidzhen` vy` zvol`nogo ruxu, Insty`t ukrayinoznavstva im. I. Kry`p`yakevy`cha NAN Ukrayiny`. – L`viv : Vy`davny`cztvo «Ms», 2006. – Zbirny`k 6. – S. 170–183.
22. Kentij A. Nary`s borot`by` OUN–UPA v Ukrayini (1946 – 1956 rr.). – Ky`yiv : Insty`t istoriyi Ukrayiny` NAN Ukrayiny`, 1999. – 111 s.
23. Ky`ry`chuk Yu. Ukrayins`ky`j nacional`ny`j rux 40–50-x rokiv XX stolittya : ideolo`giya ta prakty`ka. – L`viv : Dobra sprava, 2003. – 464 s.
24. Kry`s`kiv V. Rejd UPA-Zaxid / V. Kry`s`kiv. – Stry`j, 2004. – 103 s.

25. Litopy`s Ukrayins`koyi Povstans`koyi Armiyi. – T. 3 : Chorny`j lis: vy`dannya komandy` Stany`slavivs`kogo takty`chnogo vidty`nka UPA 1947 – 1948 roky`. Peredruk pidpil`nogo zhurnalu UPA (1947 – 1948) / [vidp.red. Ye. Shtendera, spivred. P. Potichny`j]. – Toronto : Vy`davny`cztvo «Litopy`s UPA», 1978. – Kn. 1. – 272 s.
26. Litopy`s Ukrayins`koyi Povstans`koyi Armiyi. – T. 9 : Ukrayins`ka Golovna Vy`zvol`na Rada. Dokumenty`, oficijni publikaciyi, materiyaly` / [red.-kol. Yevgen Shtendera, Petro Potichny`j]. – Toronto : Vy`davny`cztvo «Litopy`s UPA», 1982. – Kn. 2 : 1946 – 1948. – 520 s.
27. Litopy`s Ukrayins`koyi Povstans`koyi Armiyi. – T. 15 : Spogady` komandy`ra viddilu osobly`vogo pry`znachennya «UPA–Sxid» / [vidp.red. Ye. Shtendera, spivred. P.J. Potichny`j]. – Toronto : Vy`davny`cztvo «Litopy`s UPA», 1987. – 270 s.
28. Litopy`s Ukrayins`koyi Povstans`koyi Armiyi. – T. 18 : Grupa UPA «Goverlya». Dokumenty`, zvity` ta oficijni publikaciyi / [uporyad. Petro Sodol`]. – Toronto : Vy`davny`cztvo «Litopy`s UPA», 1990. – Kn. 1. – 328 s.
29. Litopy`s Ukrayins`koyi Povstans`koyi Armiyi. – T. 19 : Grupa UPA «Goverlya». Spomy`ny`, statti ta vy`dannya istory`chno-memuarnogo karakteru / [uporyad. Petro Sodol`]. – Toronto – L`viv : Vy`davny`cztvo «Litopy`s UPA», 1992. – Kn. 2. – 360 s.
30. Litopy`s Ukrayins`koyi Povstans`koyi Armiyi. – T. 33 : Takty`chny`j vidty`nok UPA 26-y`j «Lemko» : Lemkivshhy`na i Peremy`shhy`na (Dokumenty` i materiyaly`) / [red.-kol. Petro Potichny`j, Ivan Ly`ko]. – Toronto ; L`viv : Vy`davny`cztvo «Litopy`s UPA», 2001. – 900 s.
31. Litopy`s Ukrayins`koyi Povstans`koyi Armiyi. Nova seriya. – T. 12 : Voyenna okruga UPA «Bug» : Dokumenty` i materiyaly`. 1943 – 1952 / [uporyad. Volody`myr Moroz, Oleksandr Vovk]. – K. ; Toronto : [b.v.], 2009. – Kn. 1. – 800 s.
32. Manzurenko V. Rejd UPA v Rumuniyu 1949 r. / V. Manzurenko, V. Gumenyuk. – L`viv-Rivne : Biblioteka zhurnalu «Odnostrij», 2007. – 56 s.
33. Mel`nyk`k Petro sotny`k UPA P. Xmara. V ogni povstannya. UPA na vidty`nku Chornogo Lisu (1943 – 1945). Persha chasty`na / [upor. Stepan Lesiv, Yaroslav Koretchuk]. – Kalush : Vy`davny`cztvo «Karpats`ky`j akcent», 2014. – 272 s.
34. Potichny`j P. Propagandy`vny`j rejd UPA v zaxidnu Yevropu / Petro Potichny`j. – Toronto ; L`viv : Vy`davny`cztvo «Litopy`s UPA», 2014. – Kn. 27. – 160 s. (Litopy`s UPA. Seriya «Podiyi i lyudy`»).
35. Remeslo povstancya. Zbirny`k pracz` pidpolkovny`ka UPA Stepana Frasulyaka-«Xmelya» / [red. i uporyad. R. Zabil`j]. – L`viv : Centr doslidzhen`vy`zvol`nogo ruxu, 2007. – 424 s.
36. Rusnachenko A. Narod zbureny`j : Nacional`no-vy`zvol`ny`j rux v Ukrayini j nacional`ni ruxy` oporu v Bilorusiyi, Ly`tvi, Latviyi, Estoniyi u 1940 –50-x rokax. – Ky`yiv: Universy`tets`ke vy`davny`cztvo «Pul`sary`», 2002. – 519 s.
37. Tkachenko S. Povstancheskaya armiya : (takty`ka bor`by) / Sergej Tkachenko ; [pod obshh. red. A. E. Tarasa] / My`nsk : Xarvest ; M. : AST, 2000. – 512 s. – («Kommandos»).
38. UPA v svitli dokumentiv z borot`by` za Ukrayins`ku Samostijnju Sobornu Derzhavu 1942 – 1950 rr. – [B.m.] : Vy`dannya Zakordonny`x chasty`n OUN, 1957. – Ch. 1. – 452 s. – (Seriya «Biblioteka ukrayins`kogo pidpil`ny`ka» Ch. 6).
39. Fedorivs`ky`j S. Notatky` povstancya / Stepan Fedorivs`ky`j. – N`yu-Jork : Prometej, 1962. – 207 s.
40. Xmel` S. F. Ukrayins`ka party`zanka / Stepan Frasulyak Xmel`. – [B.m.] : Vy`dannya Zakordonny`x chasty`n OUN, 1959. – 274 s.
41. Central`ny`j derzhavny`j istory`chny`j arxiv Ukrayiny` u m. L`viv (dali – CzDIA Ukrayiny` u m. L`viv). – F. R-9. – Op.1. – Spr. 3.
42. Shankovs`ky`j L. Vely`ky`j rejd UPA 1947 – 1948. Za istory`chnu ocinku Aktu 30 chervnya 1941 r. / Lev Shankovs`ky`j // Al`manax «Gomin Ukrayiny`». – Toronto : [b.v.], 2001 – S. 47–63.
43. Shankovs`ky`j L. Ukrayins`ka Povstancha Armiya / Lev Shankovs`ky`j // Istorya ukrayins`kogo vijs`ka (1917 – 1995) [uporyad. Yaroslav Dashkevych]. – L`viv : Vy`davny`cztvo «Svit», 1996. – S. 482–695.
44. Shankovs`ky`j L. UPA na Stry`jshhy`ni / L. Shankovs`ky`j // Stry`jshhy`na. Istory`ko-memuarny`j zbirny`k Stry`jshhy`ny`, Skil`shhy`ny`, Bolexivshhy`ny`, Doly`nshhy`ny`, Rozhnity`vshhy`ny`, Zhuravenshhy`ny`, Zhy`dachivshhy`ny` i My`kolayivshhy`ny`. – Nyu-Jork ; Toronto ; Pary`zh ; Sy`dnej, 1990. – T. 1. – S. 193–218.

Статтю подано до редколегії 14.09.2015 р.